

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
e-ISSN: 2147-6152
Yıl 10, ICOMEP Özel Sayısı, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

Türkiye’de Sanayileşme ve Kadın
Emeği İlişkisi Üzerine Bir
Değerlendirme*

An Evaluation on The Relationship
Between Industrialization and
Women’s Labor in Turkey

Yazarlar/Authors

Işıl DEMİRTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
isil.demirtas80@gmail.com ORCID: 0000-0002-7534-4911

Durmuş Çağrı YILDIRIM

Prof.Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
cyildirim81@gmail.com ORCID: 0000-0003-4168-2792

Seda YILDIRIM

Doç.Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
sedayil1@gmail.com ORCID: 0000-0003-4367-6652

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.09.2021

Kabul Tarihi: 28.10.2021

Yayın Tarihi: 20.12.2021

Sayfa Aralığı: 57-71

DOI: 10.54600/igdirsosbilder.991730

Kaynak Gösterme/Citation

Demirtaş, Işıl; Yıldırım, Durmuş Çağrı; Yıldırım, Seda (2021). “Türkiye’de Sanayileşme ve Kadın Emeği İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP Özel Sayısı, s. 57-71

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

* 17-18 Haziran 2021 tarihlerinde Tekirdağ Türkiye’de organize edilen International Symposium on Islamic Economics, Finance and Banking’de sunulmuştur.

ÖZ

Sanayileşme ve işgücü ilişkisi farklı ülkeler için farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için kadının istihdam içerisindeki rolü daha çok ekonomik büyümeye etkisi üzerinden ele alınmaktadır. Dolayısıyla kadın emeğinin çıktı ve sanayileşme üzerindeki etkilerinin literatürde sıklıkla çalışıldığı ancak sanayileşmenin kadın emeği üzerindeki etkisine ilişkin literatürün nispeten sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de sanayinin, kadın istihdamı üzerindeki etkisi eşbütünleşme metodolojisi yardımı ile incelenmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de 1988-2018 yılları arasında kadın istihdamı ve sanayileşme ilişkisi ARDL sınır testi ile ele alınmaktadır. Bu alanda daha önce yapılan sınırlı düzeydeki çalışmalar, Türkiye’de kadın istihdamı ile sanayileşme arasındaki ilişkinin negatif bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmamızda Türkiye’de sanayileşme, ihracat hacmi, ekonomik büyüme ve kadın istihdamı arasında uzun dönemde bir koentegrasyon ilişkisinin var olduğu görülmüştür. Diğer yandan sanayileşme ve ihracat hacminin, kadın istihdamı üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkisinin var olduğu görülmektedir. Diğer taraftan uzun dönemde ekonomik büyümenin kadın istihdamı üzerinde negatif bir etkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Sanayileşme, ARDL Bound Test

ABSTRACT

The relationship between industrialization and labor may have different characteristics for different countries. For developing countries, the role of women in employment is mostly discussed through its impact on economic growth. Therefore, it is seen that the effects of women's labor on output and industrialization are frequently studied in the literature, but the literature on the effect of industrialization on women's labor is relatively limited. In this study, the effect of industrialization on women's employment in Turkey is examined with the help of cointegration methodology. In this context, the relationship between women's employment and industrialization in Turkey between the years 1988-2018 is discussed with the ARDL Bound test. Limited previous studies in this area have concluded that there is a negative relationship between women's employment and industrialization in Turkey. In our study, it has been observed that there is a long-term cointegration relationship between industrialization, export volume, economic growth and women's employment in Turkey. On the other hand, it is seen that industrialization and export volume have a positive effect on women's employment in the long run. On the other hand, it has been determined that there is a negative effect of economic growth on women's employment in the long run.

Keywords: Women Employment, Industrialization, ARDL Bound Test

1. Giriş

Sanayileşme, bir ülkenin işgücü üzerinde farklı etkiler meydana getirmektedir. Ancak bu etkiler sanayileşmenin erken dönemleri ile ileri evreleri arasında farklılık gösterebilmektedir. Yeni sanayileşen ülkelerin üretim maliyetlerini düşürme istekleri erkek işgücü yerine daha çok çocuk ve kadın işgücünün tercih edilmesine neden olmaktadır. Özellikle bu durum, 1970’li yıllarda çok uluslu şirketlerin üretimlerini üçüncü dünya ülkelerine kaydırmalarıyla daha fazla belirleyici olmuştur (Rau ve Wazienski, 1999: 518). Artan rekabetin yol açtığı maliyetleri düşürme çabaları üretimin işgücünün ucuz olduğu ülkelere transferine yol açmıştır. Söz konusu ülkelerde emek yoğun üretimin yüksek olması ve işgücü maliyetlerinin düşük olması bu ülkeleri üretim için cazip hale getirmiştir. Dahası bu ülkelerde özellikle kadınlar, düşük vasıflı işlerde nispeten düşük ücret düzeyi ile çalışmaları nedeniyle daha çok tercih edilebilir olmuştur (Rau ve Wazienski, 1999: 518). Kadın işgücünün erkek işgücüne oranla daha cazip olmasında kadın işgücü maliyetinin erkek işgücüne göre daha düşük olmasının yanında birçok farklı sebep de yatmaktadır. Kadın işgücü; beceri düzeyi, güvencesiz çalışma, itaatkarlık ve

esnek istihdam gibi koşullara daha uyumlu bir karakter sergilemektedir (Dedeoğlu, 2016: 48). Böylece kadın işgücü, yıllar itibariyle hem sanayileşme süreci hem de artan rekabet ve küreselleşmenin etkisiyle cazip bir işgücü haline gelmiştir.

Kadın işgücü, sosyo-kültürel faktörlerden de etkilenmektedir. Dolayısıyla kadın işgücünün taşıdığı nispi özellikler ve görece düşük maliyetli olması her ülkede kadın işgücünün artmasına yansımamaktadır. Kadınların çalışmasına yönelik sosyal tutum ve davranışlar, eğitimden mahrum kalmalarını ve iş piyasasına katılımlarını engelleyebilmektedir. Diğer taraftan işlerin kadın tipi ve erkek tipi olarak ayrılması da emek talebinde kadınların bazen geri planda kalmasına neden olabilmektedir (Rios, 1990: 322). Kadınların istihdamını engelleyen bir diğer faktör ise eğitime erişim ile ilgilidir. Bazı dini, sınıfsal veya kültürel normlar açısından uygulanan birçok sosyal yapılanmanın dominant olduğu gelişmekte olan toplumlarda, kız çocuklarının eğitim almasının faydalı görülmeceği algısı, kadınların eğitime erişimini kısıtlar ve dolayısıyla nitelikli eğitim alamayan kadın işgücü ise iş bulmakta zorlanabilir. (Garcia et.al. 2018:4).

İhracata yönelik sanayileşmeye geçiş ucuz işgücü talebi sağladığından birçok ülkede kadın işgücünü arttırmıştır. Bu durum kadınların işgücüne katılımına olumlu katkı yapmıştır. Ancak kadınların refah seviyeleri, eğitime erişimlerinin artması ve cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasında ne kadar etki yarattığı tartışmalı bir konudur. Diğer taraftan bu süreç, her ülkede kadın istihdamı üzerinde aynı etkiyi doğurmamıştır. Örneğin 1980’li yıllarda aynı süreci yaşayan Türkiye’de kadın istihdamında belirgin bir artış yaşanmamıştır (Toksöz, 2017:106). 80’lerden itibaren ihracata dayalı büyüme modeline geçen Türkiye’de ihracattaki artış, kadınların işgücüne katılımında bir artışa yol açmamıştır (Dedeoğlu, 2016: 50). Türkiye’de kadınların istihdama katılımının artmamasını tarımsal üretimin gerilemesi de rol oynamaktadır. Türkiye’de yoğun olarak tarım sektöründe çalışan kadınlar, tarımsal üretimin gerilemesinden olumsuz yönde etkilenmiştir. 90’lı yıllar boyunca %43 olan kadınların istihdama katılma oranı 2000’lerin başında %27’lere kadar gerilemiştir (Yaman, 2016: 13).

Bu çalışmada, sanayileşmenin kadın emegi üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Türkiye’nin diğer gelişmekte olan ülkelere göre farklı kültürel ve sosyal özelliklerinin olması, Türkiye özelinde bu değerlendirmenin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadının istihdamdaki rolü daha çok ekonomik büyümeye etkisi üzerinden ele alınmaktadır. Kadın işgücünün ekonomik büyümeye etkisi, gelişmekte olan ülkeler ya da ihracata dayalı sanayileşme stratejisi olan ülkelere etkisi bağlamında incelenmektedir. Ancak ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin kadın istihdamına etkisini ortaya koyan çalışmalar ise görece azdır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, bu alana ilişkin mevcut eksikliği gidermektir.

Çalışmada kadın emegini temsilen kadın istihdamı verisi bağımlı değişken olarak alınmaktadır. Ekonomik büyüme, ihracat ve sanayileşmenin kadın istihdamına etkisinin olup olmadığı Türkiye’nin 1988-2018 yılları arasındaki verilerinden yararlanılarak ARDL sınır testi ile araştırılmaktadır. Çalışmada

öncelikle kadın istihdamı ve sanayileşme arasındaki ilişki teorik çerçevede açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından ilgili literatür sunulmaktadır. Ekonometrik analiz kısmında veri seti ve metodoloji sunularak elde edilen sonuçlar tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgulara yönelik değerlendirmeler ve politika önerilerine yer verilmektedir.

2. Sanayileşme ve Kadın İstihdamı

Literatürde yer alan çalışmaların önemli bir kısmı kadın işgücü ile ekonomik büyüme ilişkisini ele almaktadır. 1965 yılında ilk olarak Sinha, kadın işgücü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin uzun dönemde U şeklinde olduğunu ileri sürmüştür (Lechman and Kaur, 2015: 2). Kısa dönemde ekonomik büyümenin kadınların işgücüne katılım oranını azaltacağı ancak uzun dönemde ise ekonomik büyümenin artmasının kadınların işgücüne katılım oranını arttıracığı diğer bir ifade ile ekonomik büyüme ile kadın işgücü arasında U şekline bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Bu ilişki literatürde *U-feminizasyon* olarak anılmaktadır. Ancak kadın istihdamı üzerinde sanayileşmenin etkisinin ele alınması ise özellikle çokuluslu şirketlerin ortaya çıktığı döneme rastlamaktadır. 80'li yıllarda neoliberal politikaların yaygınlaşması ihracata dayalı büyüme modellerine geçişi sağlamış ve gelişmekte olan ülke sanayileri çok uluslu şirketlerin üretim merkezleri haline gelmiştir. Neoliberal politikaların uluslararası rekabeti arttırması düşük maliyetli üretim yerlerinin cazibesini arttırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracata odaklı sanayilerin gelişmesi, işgücünün feminizasyonu üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. İhracat odaklı sektörlerde kadın işgücü ücretlerinin daha düşük olması birim başına üretim maliyetlerini düşürmekte ve rekabet gücünü arttırmaktadır. Dolayısıyla kadın işgücü, sanayiye ucuz emek sağlamaktadır. Kadın işgücündeki artışın kalkınma ve kadın yoksulluğu üzerindeki etkisi ise halen tartışmalı bir konudur. Erkeklere göre görece düşük ücretli çalışma, kadın işgücünün yeterli düzeyde gelire sahip olmasını engellemektedir. Pervaiz vd. (2011) kadınların genellikle erkeklere göre çocuklarına eğitim ve sağlık için daha fazla harcama yaptıklarını ve kadınların ücretlerin yüksek olması durumunda gelecekte kalkınma ve işgücü üzerinde olumlu etki yaratmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Kadın işgücünün tercih edilmesinin ardında düşük ücretle çalışması yanında başka faktörler de söz konusudur. Kadınlar erkeklere göre daha güvenilir ve istikrarlı olarak görülmektedir. Diğer taraftan esnek çalışma olanağına da daha fazla yatkındır (Başlevent ve Onaran, 2004; Standing, 1989; Standing, 1999). Dolayısıyla birçok ihracata dayalı sanayileşme yaşayan ülkede, kadın işgücü talebi artmıştır. Acevedo (1990), kadın istihdamı ve sanayileşme ilişkisini üç farklı teori çerçevesinde açıklamaktadır. İlk olarak entegrasyon teorisi olarak anılan teoriye göre kadın istihdamı ile sanayileşme arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Sanayileşmeyle birlikte kadınlar, sahip oldukları alt rolleri bırakır. Böylece sanayileşme aynı zamanda cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve ekonomik yönden kadının rolü de arttırmaktadır. Marjinalleştirme hipotezi ise sanayileşmenin kadın istihdamını

olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmektedir. Sanayileşmeyle birlikte ekonomik gelişmenin sağlanması kadınları iş piyasasından uzaklaştırmaktadır. Endüstriyel gelişme ve kadınların rolü hipotezine göre ise sanayileşmenin kadın istihdamındaki etkisi, sanayileşme süreci ve endüstriye göre değişiklik göstermektedir. Örneğin ihracata dayalı sanayileşme birçok ekonomide işgücünün feminizasyonuna yol açmaktadır. Diğer yandan sanayileşmenin erken aşamalarında kadın işgücü artarken, olgunluk aşamalarında ise kadın işgücüne talep azalmaktadır. Sanayileşme ile kadın istihdamı ilişkisi ilk olarak neoklasik modele dayalı olarak ele alınmıştır. Sanayileşmenin kadın istihdamını olumlu yönde etkilediği kabul edilmektedir. Diğer yandan feminist iktisatçılar ise sanayileşmenin, kadınları ev içi üretime daha çok yaklaştırdığını ifade etmektedirler (Park, 1995). İhracata dayalı büyümeye geçiş ile birlikte sanayileşmenin kadın işgücüne olan talebi arttırdığı ve emek yoğun ve düşük ücretli işlerde kadınların çalıştırılmasının yaygınlaştığı görülmüştür (Çağatay ve Berik, 1991).

Küreselleşme ile birlikte düşük maliyetli işgücüne olan ihtiyaç, kadın işgücünü artırırken, bu artış gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdamın feminizasyonunu doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle ihracata dayalı sanayilerde kadın işgücünün daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Dedeoğlu, 2016: 49). Ancak bu durum ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Kadınların çalışmasına yönelik sosyal tutum ve davranışlar bazı ülkelerde düşük ücretli çalıştırma avantajına sahip olunan kadın işgücünü bile engelleyebilmektedir.

3. Literatür Taraması

Kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisi üzerine oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Kadın işgücüne yönelik çalışmaların büyük bir kısmı ekonomik büyüme ile kadın işgücü ilişkisine odaklanmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişkinin U-feminizasyon hipotezine uyup uymadığını tek bir ülke ya da ülke grubu üzerinden test edilmiştir.

Ülkeleri bireysel olarak ele alan çalışmalar arasında, Folasade ve Olarewaju (2019), Nijerya ve Gana’da 1990- 2012 yılları arasında kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme ilişkisini en küçük kareler ve Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. Her iki ülkede de kadın işgücünün ekonomik büyümeye neden olmadığı, ekonomik büyümenin her iki ülke için de kadın işgücüne katılımına neden olduğu tespit edilmiştir. Suh (2017) ise kadın işgücü ile ekonomik büyüme ilişkisini (U-feminizasyon ilişkisinin varlığını), 1980-2014 döneminde Güney Kore için test etmiştir. Söz konusu çalışmada U-feminizasyonun varlığını doğrulamaktadır. Burada kentleşmeye geçişle birlikte işgücünün cinsiyet yapısı değişmekte ve eğrinin yukarı kısmı kadınların hizmet sektörüne yönelmelerini temsil etmektedir. Mujahid ve Zafar (2012), Pakistan’da kadın işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2010 dönemine ait verilerle incelenmiştir. Çalışmada hem kısa dönemde hem de uzun dönemde U şekline rastlanmıştır. Doğan ve Akyüz (2017) ise Türkiye’nin 2000Q1-2013Q4 dönemine ait ekonomik büyüme ve kadınların

işgücüne katılım oranı verilerini ARDL ile test ettikleri çalışmada Türkiye’de ters U şeklinde bir ilişkiye ulaşımlardır.

Ülke grubu özelinde analiz yapan çalışmalar arasında ise Cabeza-Garcia vd. (2018), hem yüksek hem de düşük gelirli 127 ülkenin 2000-2014 yılı verilerinden yararlanarak ekonomik büyüme ile cinsiyet faktörleri (eğitim, işgücü piyasasına erişim, doğurganlık ve demokrasi) arasındaki ilişkiyi GMM panel metodu ile araştırmıştır. Çalışmada kadın işgücünün ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan, kadınların eğitimi de nitelikli işgücünün artmasını sağlayarak daha yüksek bir büyüme performansına ulaşılacağı sonucuna varılmıştır. Düşük doğurganlık oranı ve aktif demokrasiye katılım ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Lechman and Kaur (2015) ise 162 ülkenin 1990-2012 dönemine ait verileri ile kadınların işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin erken aşamalarında, kadın işgücü düşme eğiliminde iken sonrasında ise ekonomik büyüme ile artmakta ve feminizasyon hipotezi doğrulanmaktadır.

Seguino (2000), ihracata dayalı sanayilerde kadın işgücü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1995 Dünya Gelişme raporunda yer alan düşük ve orta gelirli ülkelerin 1975-1995 yıllarına ait verileri 5 yıllık ortalama ve dönem ortalaması alınarak regresyon analizi ile araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kadınların düşük ücret almaları, yarı sanayileşmiş ihracatçı ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Klasen ve Lamanna (2009) ise Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin 1960-2000 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak, istihdam ve eğitimde cinsiyet eşitsizliği ile ekonomik büyüme ilişkisini panel veri yöntemi ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre eğitim ve istihdamdaki cinsiyet açığı, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Literatürde yer alan az sayıda çalışma ise kadın istihdamı ile sanayileşme ilişkisini ele almaktadır. Bu çalışmalar arasında Acevedo (1990), 1947-82 döneminde Porto Riko’da sanayileşmenin farklı aşamalarının kadın istihdamının sektörel dağılımı (tarım, imalat, ticaret, hizmet ve kamu) üzerindeki etkisini incelemiştir. Endüstriyel gelişmenin erken aşamalarında kadınların imalat sanayiindeki ve hizmet sektöründeki paylarının yüksek, tarım, ticaret ve kamudaki paylarının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Sanayileşmenin geç aşamasında ise kadın istihdamının ticaret ve kamuda arttığı, hizmet ve imalatta ise azaldığı görülmektedir. Tarımdaki değişmesi ise önemsiz kalmıştır. Goldin ve Sokoloff (1982), ABD’de sanayileşmenin erken aşamasında (1820-1850) imalat sanayiinde kadın istihdamının etkisini ortaya koymaktadır. Kuzeydoğu bölgesindeki hızlı sanayileşme, kadınlara göre görece daha yüksek maliyetli olan erkek işgücünün yerini kadın ve çocuk işgücünün aldığı böylece ABD’de sanayileşmenin erken aşamalarında hem kadın hem de çocuk işgücünün önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Bu gelişmeler sonucunda kadınların maaşları endüstrileşmiş bölgelerde erkeklere göre görece artmış ve kadınların işgücüne katılımı da önemli ölçüde artış göstermiştir. Aynı zamanda kadın ve çocuk işgücünün güneye göre kuzeyde daha

yoğun olması da kuzeyde imalat sanayinin gelişmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. 1850’li yıllardan sonra ise kadın işgücüne katılma oranı düşmeye başlamıştır. Bu düşüş hem sanayileşme düzeyine bağlı olarak hem de sanayileşmenin yapısından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Rios (1990), 1952-1980 yılları arasında Porto Riko’da ihracata dayalı sanayileşme ile kadın istihdamı arasındaki ilişkiyi imalat sanayi üzerinden ele almaktadır. İmalat sanayiinde kadın istihdamının yüksek olmasını kadınların montaj tipi faaliyetlerinde uzmanlaşmasına ve düşük ücret düzeyine bağlamaktadır. Porto Riko hükümeti erkekler için iş fırsatlarını arttırmak amacıyla tasarlanmış bir kalkınma stratejisi izlemesine rağmen, ihracata yönelik sanayileşme politikalarıyla adaya çekilen imalat sanayiinin kadın işçiler için güçlü bir talep ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır. İmalat tesislerinin istihdam uygulamaları ile hükümet politikaları arasındaki açık çelişki, küresel ekonominin yeniden yapılandırılması ve artan sayıda kadını işgücü piyasasına getiren yeni bir uluslararası iş bölümünün ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Rau ve Wazienski (1999), sanayileşmenin kadın işgücü üzerindeki etkisini 1960-1970 yılları arasındaki dönemde 62 ülke için ele almıştır. Sanayileşmenin erken dönemlerinde, sanayideki gelişmelerin kadınların işgücüne katılımlarını azalttığını ve farklı sanayileşme yöntemlerinin kadınların işgücüne katılımı yönünde farklı etkiler doğuracağını ifade etmektedir. Erken sanayileşme dönemi kadınları üretim ve yönetimden uzak tutarken, tarımda istihdamı da azaltarak, kadınların işgücüne katılım oranını düşürmektedir.

Çağatay ve Berik (1991), Türkiye’de 1966-1982 yılları arasındaki dönemde ithal ikamesi sanayileşme sürecinden ihracata dayalı sanayileşmeye geçişte, kadın istihdamında bir değişimi olup olmadığı EKK yöntemiyle ele alınmıştır. Türkiye’de ihracata dayalı sanayileşme modeline geçişin kadın istihdamında görece bir artışa neden olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bunun sebebi ise sanayilerin cinsiyetçi yapısının direncini, kadın işgücü maliyetinin kırmaması mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye, 80’de sanayileşme politikasında bir dönüşüm yaşadığından ihracata dayalı sanayileşmenin etkisinin sonraki yıllarda daha net olarak görüleceği de vurgulanmaktadır.

Dedeoğlu (2016), Türkiye’de kadın istihdamı ile sanayileşme ilişkisini Malatya, Şanlıurfa ve Adıyaman illerinde yer alan Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet gösteren 212 işletmeye anket yöntemi uygulayarak analiz etmektedir. İşverenlerin kadın istihdamı konusunda olumlu tutumları olmakla birlikte, kadınların asli görevinin annelik ve eş olmakla özdeşleştiği tespit edilmektedir. Kadın emeğinin söz konusu OSB’lerde tekstil ve gıda sektörlerinde yer alması, bu sektörlerde feminizasyona ilişkin işaretler vermekle birlikte, bölgenin kadın istihdamının daha çok kayıtdışı, geçici ve düşük ücretli olmasını Dedeoğlu, feminizasyonun eğretilmesi olarak tanımlamaktadır. Kadınların her üç ilde de istihdamdaki en büyük engelin kadınların yerinin mekânsal olarak ev olarak görülmesidir.

4. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada, Türkiye’de kadın emeğinin belirleyicileri 1988 – 2018 dönemine ait verilerden yararlanılarak test edilmektedir. Çalışmada ele alınan model Denklem (1)’de görülmektedir. Modellerin oluşturulmasında ilgili literatürden yararlanılmıştır (Rau ve Wazienski, 1999; Çağatay ve Berik, 1991; Rios, 1990; Avecedo, 1990).

$$EF_t = \beta_0 + \beta_1 ETR_t + \beta_2 GR_t + \beta_3 IND_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1)’de yer alan değişkenlerin açıklamaları ve kaynakları Tablo 1’de yer almaktadır.

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
EF	İstihdamın nüfusa oranı, 15+, kadın (%) (Ulusal tahmin)	World Bank
ETR	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nın yüzdesi)	World Bank
GR	GSYİH büyümesi (yıllık %)	World Bank
IND	İmalat, katma değer (GSYİH'nın yüzdesi)	World Bank

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

5. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada analize geçilmeden önce serilerin durağanlık durumları ele alınmaktadır. Durağanlık sınavında, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi ve Phillips- Perron Birim Kök Testinden yararlanılmaktadır.

Değişkenler arasında sahte regresyon ilişkisini ortadan kaldırmak için serilerin durağanlık sınavının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada ADF ve PP testleri serilerin durağanlık durumlarının incelenmesi için kullanılmaktadır.

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testinin hata terimlerinin otokorelasyon içermesi durumunda kullanılamaması üzerine, bir değişkene ait zaman serisinin gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmesi ile otokorelasyon sorununu çözen ADF testi geliştirilmiştir. Test denklemleri aşağıda görülmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \gamma T + \varepsilon_t \quad (4)$$

$H_0: \delta = 0$ temel hipotezi reddedilirse, alternatif hipotezin ($H_1: \delta < 0$) kabul edildiği ve serinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer bir ifade ile seri birim kök içermemektedir. Ancak H_0 ‘ın reddedilemediği durumda ise serinin durağan olmadığından diğer bir ifade ile birim kökün varlığından söz etmek mümkündür.

ADF birim kök testinde bir diğer önemli konu da gecikme sayısının belirlenmesidir. Gecikme sayısının belirlenmesinde de Akaike Bilgi Kriteri (AIC)

ve Schwartz Bilgi Kriteri (SIC) gibi bilgi kriterleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da AIC ve BIC bilgi kriterleri uygun gecikmenin belirlenmesi için kullanılmaktadır.

Phillips- Perron Birim Kök Testi

Phillips (1987) ve Phillips-Perron (1988) tarafından geliştirilen birim kök testi (PP), hata terimleri arasında otokorelasyon olabileceği varsayımını içermektedir. PP testi, hata terimlerinin seri korelasyonunu düzelten parametrik olmayan bir testtir (Ogaki, 1993: 136).

PP birim kök testi ile ADF testi arasındaki farkı, temel olarak seri korelasyon ve hata terimindeki heteroskedastisite ile nasıl başa çıktıkları oluşturmaktadır. PP testi ADF testinden daha güçlü olma eğilimindedir. PP birim kök testi için kullanılan denklemler aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha}y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (5)$$

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta} \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \tilde{\alpha}y_{t-1} + \tilde{u}_t \quad (6)$$

$(\hat{\mu}, \hat{\alpha})$ ve $(\tilde{\mu}, \tilde{\beta}, \tilde{\alpha})$ EKK regresyon katsayılarıdır. Boş hipotez $\alpha = 1$, $\beta = \mu = 0$ 'dır. Boş hipotezin reddedilemediği durumda birim kökün varlığından, reddedildiği durumda ise birim kökün yokluğundan diğer bir ifade ile serinin durağanlığından söz etmek mümkündür.

ARDL Sınır Testi

Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeller (ARDL), farklı durağanlık seviyelerinde olan değişkenlerin, uzun dönemli ilişkilerinin test edilmesine imkan veren bir yöntemdir. Pesaran et al (2001), serilerin durağanlık durumunun I(0) ve I(1) olup olmadığına bakılmaksızın uygulanabilen yeni bir yaklaşım geliştirerek, seriler arasındaki ilişkinin varlığının test edilmesi imkan vermektedirler. Analiz için koşullu kısıtsız bir denge düzeltme modelinde ele alınan değişkenlerin gecikme seviyesinin anlamlılığını test etmek için kullanılan wald veya F istatistiklerinden yararlanılmaktadır.

ARDL $(p, q_1, q_2, \dots, q_k)$ olarak ifade edilen modelde p bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerini, q_k değerleri ise açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleridir. ARDL tahmin modeli, Denklem (7)'de görülmektedir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \sum_{i=0}^p \gamma_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=0}^{q_j} x_{j,t-i} \beta_{j,i} + \epsilon_t \quad (7)$$

ARDL sınır testine göre değişkenlerin I(2) yada I(1)'den yüksek bir durağanlık seviyesine sahip olmaması gerekmektedir. Test, değişkenlerin I(0) ve I(1) durağanlık seviyesinde olduğu varsayımına dayanmaktadır (Udoh et al., 2015: 82). ARDL modeli sadece bağımlı değişkenin dinamik etkilerini değil, aynı zamanda gecikmeli bağımsız değişkenlerin de etkilerini ortaya koyabilmektedir (Gujarati, 2016: 219).

ARDL Sınır testi diğer testlere göre bazı avantajlara sahiptir. Engle and Granger testi, iki değişkenli modeller için kullanılabilirken, ARDL daha fazla sayıda

değişken için uygulanabilmektedir. Diğer taraftan Johansen Eşbütünleşme testi ise aynı düzeyde durağan olan serilerle, büyük örnekler için uygundur (Ahmad ve Du, 2017). Ancak ARDL sınır testi, hem değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaları şartı aramaz hem de küçük örneklerle de kullanılabilen bir test tekniği olması itibarıyla avantajlar taşımaktadır. ARDL modeli, yeterli sayıda gecikmeye imkân vermektedir. Diğer bir avantajı da hata düzeltme modeli ile kısa dönem katsayılarını uzun dönem dengesi ile bütünleştirerek veri kaybına yok açmadan tahmin sağlamasıdır (Dantama et. al., 2012: 149).

6. Bulgular

ARDL testinde serilerin durağanlık seviyesinin tespit edilmesi önemlidir. Serilerin durağanlıklarının sınanması amacıyla ADF ve PP birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Tablo 2’de ADF birim kök test sonuçları ve Tablo 3’de PP birim kök test sonuçları görülmektedir.

Değişkenler	Sabitli Model			Sabitli ve Trendli Model		
	Seviye	Fark	Karar	Seviye	Fark	Karar
EF	-1.941	-6.228*	I(1)	-1.260	-7.278*	I(1)
ETR	-1.499	-5.067*	I(1)	-2.996	-4.964*	I(1)
GR	-5.833*	-9.667*	I(0)	-5.881*	-9.503*	I(0)
IND	-1.747	-4.816*	I(1)	-0.886	-5.261*	I(1)

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5,%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli			Sabitli ve Trendli		
	Seviye	Fark	Karar	Seviye	Fark	Karar
EF	0.327	-6.176*	I(1)	0.922	-7.605*	I(1)
ETR	-1.490	-6.372*	I(1)	-3.094	-5.94*	I(1)
GR	-5.971*	-18.62*	I(0)	-7.508*	-18.121*	I(0)
IND	-1.785	-4.822*	I(1)	-0.918	-5.2679*	I(1)

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5,%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3: PP Birim Kök Testi Sonuçları

Serilerin durağanlık sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3’te yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir. Sonuçlar incelendiğinde serilerin farklı seviyelerde durağan oldukları görülmektedir. EF, ETR ve IND serileri fark durağan ve GR serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tablo 4’te ARDL test sonuçları görülmektedir. Tablo incelendiğinde F istatistik değerinin her iki modelde de I(0) ve I(1) sınır değerlerinin üzerindedir.

Optimal Gecikme	F-Değeri	Sonuç
1,3,4,4	8.949*	Koentegrasyon Var
Sınırların Kritik Değerleri		
Anlamlılık değeri	I(0)	I(1)
%1	3.008	4.15
%5	3.71	5.018
%10	5.333	7.063

Uygun gecikme uzunluğu AIC kriterine göre 2 olarak seçilmiştir. *, **, *** sırasıyla %1, %5,%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 4: ARDL Koentegrasyon Sonuçları

Tablo 4'te yer alan sonuçlar incelendiğinde seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Tablo 5'te ARDL Uzun Dönem Katsayıları görülmektedir.

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-değeri	Anlamlılık
GR	-2.587	0.957	-2.704	0.021
IND	1.770	0.367	4.823	0.001
ETR	1.119	0.370	3.028	0.012
C	-13.531	5.969	-2.267	0.045

Tablo 5: ARDL Uzun Dönem Sonuçları

Kadın istihdamı ile tüm değişkenler arasında %5 düzeyinde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Büyüme, kadın istihdamını negatif yönde etkilerken sanayileşme ve ihracat ise kadın istihdamını pozitif yönde etkilemektedir. Ekonomik büyümede %1'lik bir artış, kadın istihdamında %2.5 azalmaya neden olacaktır. Sanayileşme ve ihracatta %1'lik bir artış ise kadın istihdamını sırasıyla %1.7 ve %1.1 arttıracaktır. Ekonomik büyüme, kadın istihdamını azaltarak, kadınların özel alana itilmesine neden olabilmektedir. Ekonomik büyüme, hanehalkı içinde neden olacağı refah artışı ile kadınların işgücü piyasasından çekilmesine neden olabilir. Ancak sanayileşme ve ihracat artışı kadın istihdamını arttırmaktadır. Dolayısıyla sanayileri ihracata dayalı olarak büyüyen ekonomilerde ekonomik büyümenin kadın istihdamını azaltıcı etkisi bertaraf edilebilir.

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-değerleri	Anlamlılık
D(GR)	-0.275	0.046	-5.991	0.000
D(IND)	1.568	0.215	7.296	0.000
D(ETR)	-0.076	0.092	-0.828	0.425
CointEq(-1)*	-0.399	0.059	-6.750	0.000

Tablo 6: Kısa Dönem ECM Test Sonuçları

Tablo 6'da kısa dönemli sonuçlar görülmektedir. Tablo 6'deki sonuçlar incelendiğinde her iki modelde de ECT katsayısı negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönemde büyüme ihracat, kadın istihdamını negatif etkilemekte ve sanayileşme pozitif etkilemektedir.

ARDL modeline ilişkin güvenilirlik testleri (EK 1) incelendiğinde modelde LM testi sonuçlarına göre otokorelasyon sorununun ve Breusch-Pagan-Godfrey

Heteroskedasticity Test sonuçlarına göre ise değişen varyans sorununun olmadığı görülmektedir. Jarque-Bera testine göre hata terimi normal dağılımlıdır ve Ramsey RESET Testi sonuçlarına göre ise model kurma hatası bulunmamaktadır. CUSUM ve CUSUMQ testleri (EK 2) modelin istikrarlılığı hakkında bilgi vermektedir. Eğrilerin %5 güven aralığı sınırları içerisinde yer alması her iki modelin de istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

İhracata dayalı büyüme modeli, birçok ülkede ucuz işgücü olan kadın emeğinin erkek emeği yerine ikame edilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan kadın işgücünün bazı kendine has özellikleri de kadın işgücünün erkek işgücü yerine tercih edilmesini sağlamıştır. Ancak her ne kadar kadın işgücü ucuz olsa da bazı ülkelerde kadınların çalışmasına yönelik sosyal tutum ve davranışlar, kadınların istihdam edilmesini engelleyebilmektedir. Sanayileşme ile kadın işgücünün tercih edilmesi arasındaki ilişki bu nedenle çok net değildir. Yapılan çalışmaların bir kısmı ise ülkenin sanayileşmenin erken aşamasında olup olmadığına göre işgücünde cinsiyetin farklılaştığını ifade etmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de sanayinin kadın istihdamı üzerindeki etkisini test etmektedir. Bu alanda daha önce yapılan sınırlı düzeydeki çalışmalar, Türkiye’de kadın istihdamı ile sanayileşme arasındaki ilişkinin negatif bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmamızda Türkiye’de sanayileşme ile kadın istihdamı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Diğer taraftan uzun dönemde ekonomik büyüme ile kadın istihdamı arasındaki negatif ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin yol açacağı refah artışı hanehalkı üzerinde kadınların çalışmasına yönelik tutum ve davranışları değiştirebilir. Diğer taraftan bu durum kalkınmanın erken aşamalarında görece kadın işgücünün erkek işgücüne göre daha az tercih edilmesi ile de ilişkilendirilebilir. Ancak sanayileşme ve ihracatın kadın istihdamı üzerindeki pozitif etkisi göz önüne alındığında, kadın istihdamını arttıracak bir politika aracı olarak ihracata dayalı sanayilerin kadın istihdamı yönünden teşvik edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Acevedo, L.D.A. (1990). “Industrialization and Employment: Changes in the Patterns of Women's Work in Puerto Rico”. *World Development*. 18(2): 231-255.
- Ahmad, N. ve Du, L. (2017). “Effects of energy production and CO2 emissions on economic growth in Iran: ARDL approach”. *Energy* 123: 521-537.
- Başlevent, C. ve Onaran, Ö. (2004). “The Effect of Export-Oriented Growth on Female Labor Market Outcomes in Turkey”, *World Development*, 32 (8):1375–1393.
- Cabaze-Garcia, L., Del Brio, E. ve Oscana-Victorio, M.L. (2018), “Gender Factors and Inclusive Economic Growth: The Silent Revolution”, *Sustainability*, 121(10):1-14.

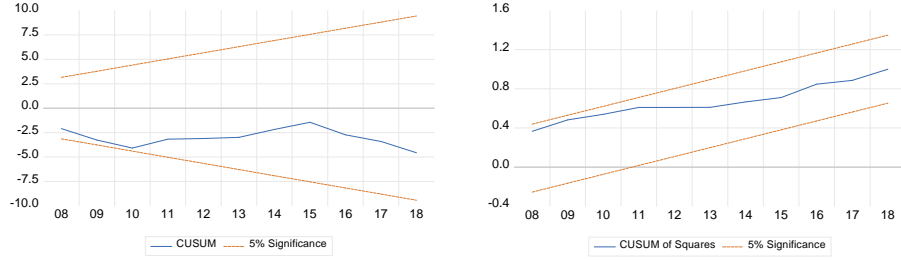
- Çağatay, N. ve Berik, G. (1991). “Transition to export-led growth in Turkey: is there a feminisation of employment?”. *Capital & Class*, 15(1):153-177.
- Çetin, M. ve Saygın, S. (2019). “Yapısal Kırılma Altında Ticari Dışa Açıklığın Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6 (2): 316-332.
- Dantama, Y.U., Abdullahi, Y.Z. ve Inuwa, N. (2012). “Energy Consumption – Economic Growth Nexus in Nigeria: An Emprical Assessment Based Bound Test Approach”. *European Scientific Journal*. June edition, 8 (12):141-157.
- Dedeoğlu, S. (2016). “Türkiye’de Yeni Kapitalizm ve Kadın İstihdamı Malatya, Şanlıurfa ve Adıyaman Örneğinde Talep Yönlü Bir Analiz”. *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, Neoliberal ve Muhafazakâr Dönem*, Der. Melda Yaman ve Saniye Dedeoğlu, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, ss.47-81.
- Doğan, B. ve Akyüz, M.(2017). “Female Labor force participation and economic growth in the framework of Kuznets curve: Evidence from Turkey”. *Review of Economic and Business Studies*, 10(1):33-54.
- Folasade, P.B. ve Olarewaju, A.J. (2019). “A Comparative Analysis of the Relationship Between Female Labour Participation and Economic Growth: A Case Study of Nigeria and Ghana”. *Journal of Academic Research in Economics*. 11(3): 705-724.
- Goldin, C. ve Sokoloff, K. (1982). “Women, Children, and Industrialization in the Early Republic: Evidence from the Manufacturing Censuses”. *The Journal of Economic History*, Dec., 1982, Vol. 42, No. 4 (Dec., 1982):741-774.
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Uygulamalı Ekonometri*. Çev. Nasip Bolatoğlu, İkinci Edisyondan Çeviri, Ankara: BB101.
- Klasen, S. ve Lamanna, F. (2009). “The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries”. *Feminist Economics*. 15(3): 91-132, DOI: 10.1080/13545700902893106
- Lechman, E. ve Kaur, H. (2015). “Economic Growth and Female Labor Force Participation – Verifying the U-Feminization Hypothesis. New Evidence for 162 Countries Over the Period 1990-2012”. *Economics and Sociology*, 1-13.
- Mujahid, N. ve uz Zafar, N. (2012). “Economic Growth-Female Labour Force Participation Nexus: An Empirical Evidence for Pakistan”. *The Pakistan Development Review*, Winter 2012, 51 (4): 565-586.
- Ogaki, M. (1993). “Unit Roots in Macroeconometrics: A Survey”. *BOJ Monetary and Economic Studies*. 11(2):131-154.
- Park, K.A. (1995). “Women Workers in South Korea The Impact of Export-Led Industrialization”, *Asian Survey*, 35(8):740-756.

- Pervaiz, Z., Chani, M.I., Jan, S.A. ve Chaudhary, A.R. (2011). “Gender Inequality and Economic Growth: A Time Series Analysis for Pakistan”, *Middle-East Journal of Scientific Research* 10 (4):434-439.
- Rau, W. ve Wazienski, R. (1999). “Industrialization, Female Labor Force Participation, and the Modern Division of Labor by Sex”. *Industrial Relations*, Vol. 38(4):504-521.
- Rios, P.N. (1990). “Export-Oriented Industrialization and the Demand for Female Labor: Puerto Rican Women in the Manufacturing Sector, 1952-1980”. *Gender and Society* , 4(3):321-337.
- Seguino, S.(2000), “Gender Inequality and Economic Growth: A Cross-Country Analysis”, *World Development*, 28(7):1211-1230.
- Standing, G. (1989), “Global Feminization Through Flexible Labor”, *World Development*, 17(7):1077-1095.
- Standing, G. (1999), “Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited”, *World Development*, 27(3):583-602.
- Suh, M.G. (2017). “Determinants of Female Labor Force Participation in South Korea: Tracing out the U-shaped Curve by Economic Growth”. *Social Indicator Research*, 131:255-269.
- Toksöz, G. (2017). *Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği, içinde Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, Der. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.103-126.
- Udoh, E., Afangideh, U. ve Udejaja, E.A. (2015). “Fiscal decentralization, economic growth and human resource development in Nigeria: Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach”. *CBN Journal of Applied Statistics* 6 (1):69-93.
- Yaman, M. (2016). “Türkiye’de Sanayi ve İstihdam Stratejileri Çerçevesinde Kadın İstihdamının Yönelimleri”. *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, Neoliberal ve Muhafazakâr Dönem*, Der. Melda Yaman ve Saniye Dedeoğlu, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, ss.11-46.
- World Bank (2021). *World Development Indicators*. (Erişim: 15.09.2021), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

EK-1

Testler	X ²	Anlamlılık
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	2.559	0.278
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	7.086	0.955
Ramsey RESET Test	0.132	0.724
Jarque-Bera test	0.917	0.632

EK-2

Katkı Oranı Beyanı

Bu makalede Işıl Demirtaş, literatür taramada %50, veri analizinde %20, yazım düzenlemede %25; Durmuş Çağrı Yıldırım, veri analizinde %80, yazım düzenlemede %50; Seda Yıldırım, literatür taramada, %50, yazım düzenlemede %25 oranında katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.